

De bruine beer in de duinen van Noordwijk

Bijzondere vondst van een van de laatste beren

Beren kwamen vroeger in Nederland voor. Maar ze zijn hier omstreeks het jaar 1000 uitgestorven. Dit artikel gaat over de vondst van enkele botten van een bruine beer in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD). Het bleek een van de laatste wilde beren van Nederland te zijn.

Tekst: Wim Kuijper

Thijs van Kolfshoten (links) en Wim Kuijper (rechts) in de Waterleidingduinen op de vindplek van de beer tijdens interview 'Vroege Vogels' <https://vroegevogels.bnnvara.nl/nieuws/de-laatste-hollandse-beer>. Foto: Rob Buiters

Hoe vind je botten van een beer? Van het een kwam het ander: Hans Vader (voormalig boswachter in de AWD) had onbekende schelpen zien liggen in de Van Limburg Stirumvallei in het zuidwesten van de Waterleidingduinen. Ik ging erheen en zag dat het om een bijzondere landslak ging en besloot verder te

zoeken. Op diverse plekken waren tussen het blanke zand oude bodems zichtbaar. Dit kwam door het dichtschuiven van een waterwinkanaal op deze plek enkele jaren eerder. In veel van deze oude bodems bleken oude schelpen te zitten. Deze schelpen gaven aan dat hier vroeger een ongestoord, vochtig oud loofbos had

gestaan, met een goede strooisellaag en veel dood hout van onder meer berk en els. Ook vond ik zoetwater-slakken die duiden op vroegere moerassen met watermunt, waterbies, waternavel, zegge en koninginnenkruid. In enkele grondmonsters trof ik ook enkele zoogdierresten aan, waaronder een kies van een edelhert en botjes van bosmuis en noordse woelmuis. In het veld vielen ook enkele grotere botten op van een voor mij onbekend dier. Mijn collega's in Leiden herkenden de soort meteen: het waren de resten van een bruine beer! Het bleek om een vrijwel complete linkervoorpoot te gaan. Wat een bijzondere vondst! Wanneer leefde deze beer en wat zegt dat over de toenmalige duinen?

Voor de schatting van de ouderdom van de vondst is de hoogteligging van de bodemlaag belangrijk. Wij schatten het op enkele meters boven NAP. Ons materiaal kan daardoor uit de Oude Duinen afkomstig zijn. Het bos dat hier groeide is overstoven door de Jonge Duinen en de aanwezige planten, schelpen en zoogdieren zijn begraven geraakt (zie kader). Een koolstofdatering van een van de berenbotten bevestigde dit: de ouderdom ligt tussen de 880 en 970 AD. Het betreft daarmee een van de laatste in het wild levende bruine beren in Nederland. Hoe weten we dat?

Schriftelijke bronnen

Het boek 'Jacht-Bedryff' dateert uit 1636 en gaat over de jacht in de duinen van Holland, precies het gebied waar onze vondst is gedaan. Er werd gejaagd op hert, damhert, ree, haas, konijn en veel vogelsoorten. Over wild zwijn, wolf en vos wordt gezegd: 'zijn daer eertijds veel geweest, doch in lange jaren gene'. De oorzaak was het omvormen van bossen en moerassen tot bouw-, wei- en hooiland. De beer was dus niet bekend als een dier dat rond 1600 in de duinbossen leefde. Beren waren kennelijk al veel eerder uitgestorven en kwamen niet meer in de herinnering voor. Oorkondes van de bisschop

Wildernissen: de uitgestrekte Middeleeuwse bossen

Na de vorming van de Oude Duinen, kort voor de Romeinse tijd, was er een langdurige rustfase in de duinvorming. Er ontstonden bossen met moerassen en duinplassen in de lagere delen. Stuifmeelanalyse van veen laat zien dat tussen 175 BC en 900 AD de boomgroei toenam (berk, eik, els, wilg, beuk). Eind 8^e tot eind 9^e eeuw nam de beuk opvallend toe. Tegelijkertijd steeg de grondwaterstand en ontstond er veel open water in de duinen. In de hele duinstreek tussen Velsen en Noordwijk ontstond een praktisch aaneengesloten bosgebied. Door vondsten van hout en zaden tijdens graafwerkzaamheden en archeologisch onderzoek weten we dat er grote zomereiken en beuken stonden. Dit bos lag in het grensgebied van Rijnland en Kennemerland en bleef daarom lang onaangetast. Het was naar schatting tot enkele honderden km² groot (de kustlijn lag ook verder westelijk dan tegenwoordig). Rond 1300 was het gebied nog een 'wildernis' en stond (deels) bekend als Haarlemmerhout. Ongeveer 1000 AD begon een nieuwe verstuiwingsfase in het duingebied: vanuit het westen werden de Jonge Duinen gevormd. Moerassen stoven dicht en bossen werden onder zand bedolven.

van Utrecht vermelden in 943 het recht om in het oosten van het land op bruine beren te jagen. Dit lijkt betrouwbaar, want de bruine beer kwam in het aangrenzende West-Duitse gebied in de 10^e eeuw nog veelvuldig voor. Tegenwoordig leeft de bruine beer in Europa voornamelijk in afgelegen beboste berggebieden waar weinig mensen komen. Het zijn alleseters: vruchten, noten, kruiden, grote insecten, kleine en soms grotere dieren. Een beer leeft solitair, behalve als de vrouwtjes jongen hebben. Ze hebben voldoende schuilplek nodig voor een beschutte winterslaap.

Beren in de rest van Nederland

Na onze Noordwijkse vondst heb ik alle meldingen van berenbotten en -tanden uit Nederland vanaf 10.000 jaar geleden tot heden bij elkaar gezocht. Resten van beren blijken regelmatig, maar zeldzaam, tijdens archeologisch onderzoek in Nederlandse nederzettingen te zijn aangetroffen. Meestal betreft het slechts een tand, bot of schedelfragment. De jongste vondsten komen uit de Vroege

De botten van de bruine beer in anatomisch verband: een bijna complete linkervoorpoot. Foto: Ivo Verheijen (Universiteit Leiden)

De plek van de vondst: de oude donkere duinbodem is aan de oppervlakte gekomen na herinrichting van de Van Limburg Stirumvallei in de Waterleidingduinen.
Foto: Wim Kuijper

Dit artikel is gebaseerd op publicaties in *Basteria*, *Lutra*, *Cranium* en *Strandloper*. Met dank aan Antje Ehrenburg en aan collega's van de Faculteit der Archeologie (Universiteit Leiden).

Literatuur

- Kuijper, W.J., 2016. A late Holocene forest fauna with *Spermodea lamellata*, *Merdigera obscura* and *Cochlodina laminata* in the dunes of Noordwijk. *Basteria* 80: 195-200
- Kuijper, W.J., I.K.A. Verheijen, A. Ramcharan, H. van der Plicht & T. van Kolfschoten, 2016. One of the last wild Brown bears (*Ursus arctos*) in the Netherlands (Noordwijk). *Lutra* 59 (1-2): 49-64
- Kuijper, W.J. & Ivo Verheijen, 2017. De Beer van Noordwijk. *Cranium* 34 (2): 28-30
- Kuijper, W.J., 2017. De Bruine beer van Noordwijk. *Strandloper* 49e jrg nr 1, maart 2017

Middeleeuwen. Na het jaar 1000 verdween de bruine beer uit Nederland door ontbossingen en jacht. De Noordwijkse bruine beer is dus wel heel bijzonder: hij is in een natuurlijke

afzetting gevonden, er zijn 26 botjes en botten gevonden die een vrijwel complete voorpoot vormen en het blijkt een van de laatste wilde bruine beren van Nederland te zijn. •

De berenbotten direct na de ontdekking. Foto: Wim Kuijper

